

УДК 811.111'42

ОБРАЗНО-ЦІННІСНИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУ WAR/ВІЙНА В АМЕРИКАНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Брославська Л. Я.

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Стаття присвячена дослідженню низки концептуальних метафор, які номінують WAR / ВІЙНА в американській мовній картині світу. Мілітарна концептуальна метафора відображає етноспецифічне сприйняття світу американцями. Концепт WAR / ВІЙНА виступає як референтом, так і корелятом метафор, що демонструє його високий метафоричний потенціал в американській мовній картині світу.

Ключові слова: концепт, референт, корелят, концептуальна метафора, американська мовна картина світу.

Брославская Л. Я. Образно-ценностная составляющая концепта WAR / ВОЙНА в американской языковой картине мира. Статья посвящена исследованию ряда концептуальных метафор, которые номинируют WAR / ВОЙНА в американской языковой картине мира. Милитарная концептуальная метафора отображает этноспецифическое восприятие мира американцами. Концепт WAR / ВОЙНА выступает в качестве как референта, так и коррелята метафор, что демонстрирует его высокий метафорический потенциал в американской языковой картине мира.

Ключевые слова: концепт, референт, коррелят, концептуальная метафора, американская языковая картина мира.

Broslavska L. Ya. Imaginative-evaluative constituent of the concept WAR in the American language picture of the world. The article focuses on a number of conceptual metaphors which verbalize WAR in the American linguistic worldview. The military conceptual metaphor reflects some ethnical properties of American worldview. The concept WAR proves to be an existential universal concept with a set of innate values. Negative evaluation, both intellectual (dreadful war, horrific war and terrible war), ethical (inhuman war, nefarious war and sickening war) and utilitarian (excruciating war, annihilating war and cruel war), dominates in the semantic meaning of 'war'. The image-evaluative constituents of the concept, particularly its negative features, are broadly revealed in metaphors.

Key words: concept, referent, correlate, conceptual metaphor, American linguistic worldview.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Концептуальна метафора була і залишається у центрі уваги лінгвістів як лінгвістичний матеріал для наукового розгляду світосприйняття людини. Концепт WAR / ВІЙНА належить до лінгвокультурних концептів, що мають інгерентну цінність, бо є «когнітивно-оцінним феноменом, що відбиває етноспецифічне сприйняття фрагменту позамовного світу» [7, 55].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цінність визначається за допомогою операції оцінки, коли певне явище порівнюється за шкалою оцінок відповідно до обраного критерію. Оцінна модальність, за О. М. Вольф, «тісно пов'язана із семантикою оцінної структури» [4, 13]. Поняття WAR / ВІЙНА належить до буттєвих телеономних понять, а, отже, має у своєму семному складі набір оцінних значень. За Н. Д. Арутюною, це (1) сенсорно-психологічні оцінки, (2) сублімовані (абсолютні) оцінки, (3) раціоналістичні оцінки [2, 198].

Як свідчить компонентний аналіз лексеми *war*, в її семантиці переважають негативні оцінки: війна жахлива, страхітлива, страшна: “*dreadful war*”, “*horrific war*”, “*terrible war*” (інтелектуальна оцінка); війна нелюдська, мерзенна, бридка: “*inhuman war*”, “*nefarious war*”, “*sickening war*” (етична оцінка); війна болісна: “*excruciating war*”, “*annihilating war*”, “*cruel war*” (утилітарна оцінка) (12).

Це дозволяє вважати, що окремі складники концепту WAR / ВІЙНА є взаємопроникними та пов’язані загально оцінним негативним значенням.

Образно-ціннісний складник концепту, зокрема його негативні ознаки, найбільш чітко простежується у метафоричних способах його реалізацій. (Пор.: «концепт може дорівнювати слову у випадках прямої номінації або концепт може бути названий через свої ознаки при непрямої номінації» [8, 194].

Як зазначає В. І. Карасик, поклавши в основу оцінний складник концепту, концепт WAR / ВІЙНА можна віднести до класу нерегулятивних ментальних утворень, де негативна оцінка виступає як фонова [6, 28].

Актуалізація концепту WAR / ВІЙНА здійснюється за схемою подібності за допомогою концептуальної метафори. Метафора проявляється у різних ситуаціях спілкування: «Фактично наша повсякденна понятійна система, в рамках якої ми думаємо та діємо, за своєю суттю метафорична» [11, 4].

Концептуальна метафора є «когнітивною операцією, що лежить у підґрунті різноструктурних метафоричних виразів (Дж. Лакофф, М. Джонсон), які входять до складу мови та створюються в мовленні, стаючи невід’ємною складовою будь-якого тексту <...>» [3, 1].

За своєю суттю концептуальна метафора відповідає здібностям людини бачити і створювати подібність між різними індивідами та класами об’єктів. Для формування концептуальної метафори залучаються не тільки окремі концепти, але й цілі домени, що включають суміжні концепти. Концептуальна метафора є результатом перехресного мапування – співвідношення між референтом і корелятом, яке містить певний аспект для порівняння (основи метафори) [10, 245]. Результатом взаємодії доменів є утворення значної кількості метафоричних мовних висловлень [5, 3].

Дж. Лакофф і М. Джонсон розглядають концептуальні метафори як осмислення та переживання явищ одного роду в термінах явищ іншого роду. Наприклад, метафорична модель ARGUMENT IS WAR – СУПЕРЕЧКА є ВІЙНА [11, 5] включає ознаки корелятивного концепту WAR / ВІЙНА: «захищати» (*Your claims are indefensible*), «атакувати» (*He attacked every weak point in my argument*), «ціль» (*His criticisms were right on target*), «перемогти» (*I’ve never won an argument with him*), «руйнувати» (*I demolished his argument*), «стріляти» (*You disagree? Okay, shoot!*), «мати стратегію», «знищувати» (*If you use that strategy, he’ll wipe you out*). Референтний концепт ARGUMENT і його корелят WAR є явищами різного порядку, але у метафорі ARGUMENT частково впорядковується, розуміється як WAR, і про неї говорять в термінах WAR.

Об’єктом нашого дослідження є концепт WAR / ВІЙНА як один із ключових концептів сучасної американської мовної картини світу (далі – МКС).

Предметом дослідження обрані засоби метафоричних номінацій концепту WAR / ВІЙНА в МКС американців.

Мета цієї роботи полягає у виявленні, поясненні та систематизації метафоричних засобів омовлення концепту WAR / ВІЙНА в американській МКС.

Виклад основного матеріалу дослідження. WAR / ВІЙНА як референт когнітивної метафори. У МКС американців метафоричне втілення концепту WAR / ВІЙНА відбувається за участі низки корелятів, які утворюють діапазон концептуальних метафор WAR / ВІЙНА – групу концептуальних корелятів, за допомогою яких осмислюється певний референт [9, 64], елементи якого або й він сам мапуються на концептуальний референт [1, 296; 5, 6].

Корелятивні домени, концепти та концептуальні метафори мають різний метафоричний потенціал, що, в свою чергу, визначає типовість останніх в МКС [3, 4]. Як засвідчують приклади відібрані з матеріалі *The Corpus of Historical American English* (далі – СОНА) (13), корелятивним доменам концептуальних метафор WAR / ВІЙНА притаманний різний метафоричний потенціал, що визначає типовість цих метафор в американській МКС. За отриманими даними кореляти, маповані на референт WAR / ВІЙНА, належать до одинадцяти доменів: ІСТОТА, РОСЛИНА, НАУКА, ТЕАТР, СПОРТ / ГРА, МЕДИЦИНА, ТОРГІВЛЯ, АРТЕФАКТ, МАТЕРІАЛ, ПРИРОДНЄ ЯВИЩЕ. Відповідно до ієрархії концептів деякі корелятивні домени вміщують субдомени. Домен ІСТОТА містить субдомени ЛЮДИНА та ТВАРИНА.

Результатом мапування його концептів на референт WAR / ВІЙНА є онтологічна метафора (метафора персоніфікації) ВІЙНА – це ІСТОТА з подальшим мапуванням окремих корелятивних ознак на референтні ознаки двох доменів ЛЮДИНА та ТВАРИНА.

У процесі перехресного мапування корелятивного та референтного доменів виникають окремі метафори: так, метафора ВІЙНА є ІСТОТА набуває смислових розширень:

– війна є істотою, яка може щось нести та змінювати (трансформувати):

"The war that brought a fortune to Jo Hertz, transformed him, overnight, from a baggy-kneed old bachelor <...> to a prosperous" /СОНА: Ferber Edna, *One Basket*, 1947/;

– війна є істотою, яку можна відкликати:

"If they called off their silly war <...>" /СОНА: Moore Ward, *Greener Than You Think*, 1947/;

– битва є неохайною істотою:

"To join this untidy battle, Compass Rose sailed early in the year" /СОНА: Nicholas Monsarrat, *Cruel Sea*, 1951/.

Концептуальна метафора ВІЙНА є ЛЮДИНА набуває смислових розширень:

– громадянська війна є матір'ю, генерал – її сином:

"<...> son of Civil War General Jesse Lee Reno, who gave his name to Nevada's notorious Biggest Little City in the World" /СОНА: Time Magazine: Milestones, 1947/;

– агресія – людина, яка має обличчя:

"Representative Frederic R. Coudert Jr., Republican of New York, predicted that the President would make a plea in his message for unity in the face of foreign aggression" /СОНА: C. P. Trussell, *House Set to Vote Billion in Arms Aid*, 1950/.

Концептуальна метафора ВІЙНА є ТВАРИНА: агресія є хижаком, що полює на здобич:

"Hitler became a European menace largely because the internal weakness of the small Versailles-created eastern countries made them fall easy prey to German aggression" /СОНА: Peter Ferdinand Drucker, 1940/.

Результатом мапування концептів корелятивного домену ІСТОТА на референт WAR / ВІЙНА є онтологічна метафора (персоніфікація) ВІЙНА – це РОСЛИНА:

– агресія є рослиною, яка росте:

"And probably none would have been safe, for aggression grows by what it acquires" /СОНА: Nathaniel Peffer, *Our job in the Far East*, 1940/.

– повстання є рослиною, насіння якої викорчуване:

"The seed of her rebellion is suddenly uprooted" /СОНА: Kanin Garson, *Born Yesterday*, 1945/.

Концептуальна метафора ВІЙНА – це НАУКА мапує концептуальні ознаки корелятивного домену НАУКА на референт: війна (уміння знищувати) – наука, яку вивчають, досліджують:

"<...> it meant thousands of trained saboteurs, who had learned the arts of destruction in secret war upon the Nazis <...>" /СОНА: Upton Sinclair, *Return of Lanny Budd*, 1953/.

Концептуальна метафора ВІЙНА – це ТЕАТР демонструє мапування ознак творчості на референт: військові дії є мистецьким твором, балетним спектаклем:

Many cities were entered with only a token ballet of warfare /СОНА: Christopher Rand, *Reporting in China*, 1953/.

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це СПОРТ / ГРА**: війна є грою, яка має правила:

“You are fools,” the lieutenant snapped. <...> We observe the rules of war” /СОНА: Montgomery Rutherford George, A Yankee Flier Over Berlin, 1944/.

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це МЕДИЦИНА**: перехресно мапуються ознаки «війна» та «здоров'я країни» на протизвагу «миру» – «хвороби»:

“This was tolerable by a sick land – and the grass had made the nation sick – in peacetime; but “war is the health of the state” and the President moved quickly” /СОНА: Moore Ward, Greener Than You Think, 1947/;

– прояви бунту є симптомами хвороби:

“These symptoms of revolt, however, served only to obscure radical experimentation in the music itself” /СОНА: Uys Krige, Death of the Zulu, 1950/;

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це ТОРГІВЛЯ** набуває смислового розширення: стрілянина та битва є розпродажем:

“You know, I’ve always wanted to run a fire sale; this’ll be even better – a battle sale!” /СОНА: McGuire John Joseph, Null-ABC, 1953/.

Концептуальна метафора **ВІЙНА – це АРТЕФАКТ** актуалізує смислові розширення фізичного об’єкта:

– війна – предмет, який можна принести:

“<...> keeping the combat entirely verbal, weakening the spirit of our forces and waiting supinely for the enemy to bring the war to us” /СОНА: Moore Ward, Greener Than You Think, 1947/.

– антагонізм є гострим предметом:

“In this expansion of Europe, as we have suggested, everywhere sharp antagonism existed between the impulse from Jesus and other impulses” /СОНА: Kenneth Scott Latourette, Anno Domini, 1940/.

У концептуальній метафорі **ВІЙНА – це МАТЕРІАЛ** концептуальні ознаки матеріалу мапуються на референт: агресія має коефіцієнт якості:

“This is the key to the disproportionate quality of German aggression” /СОНА: Richard M Brickner, Is Germany incurable?, 1943/.

У концептуальній метафорі **ВІЙНА – це ПРИРОДНЄ ЯВИЩЕ** перехресно мапуються концептуальні ознаки референта та корелята: бунт – вогонь, що палає:

“Everywhere in the System, revolt was flaming” /СОНА: Simak Clifford D., Empire, 1951/.

У концептуальній метафорі **ВІЙНА – це КОНТЕЙНЕР** здійснюється перехресне мапування онтологічно різних сутностей: абстрактного референта та конкретного корелята, що має фізичні виміри:

– битва має розмір:

“<...> there’s a full-size battle going on where nobody wants to fight one” /СОНА: McGuire John Joseph, Null-ABC, 1953/;

– військовий стан є контейнером, який можна заповнити:

“I know that peace will come out of hiding and fill the emptiness of belligerency” /СОНА: New York Times: Letters, 1940/.

WAR / ВІЙНА як корелят когнітивної метафори. За даними, отриманими у результаті аналізу матеріалу лінгвістичного корпусу СОНА (13), концепт WAR / ВІЙНА реалізується як корелятивний домен в американській МКС. У результаті цього утворюється спектр метафор [9, 108] – група референтів, на які мапуються корелят WAR / ВІЙНА.

В американській МКС було виявлено, що концепти корелятивного домену WAR / ВІЙНА мапуються на царини дев’яти референтних доменів, а саме: ЛЮДИНА, СТАН / ПОЧУТТЯ, СВІТ, СТОСУНКИ МІЖ ЛЮДЬМИ, ПОЛІТИКА, БІЗНЕС / РОБОТА, КАМПАНІЯ ПРОТИ ЧОГОСЬ, МЕДИЦИНА, СПОРТ / ГРА.

У концептуальній метафорі **ЛЮДИНА – це ВІЙНА** перехресно мапуються концептуальні ознаки референта та корелята: розумова діяльність – битва:

"The mental battle that ensued only took a half second, but at the speed of thought, a lot of things can happen in a half second" /COHA: Garrett Randall, The Penal Cluster, 957/.

Концептуальна метафора **СТАН / ПОЧУТТЯ – це ВІЙНА**: перехресно мапуються концептуальні ознаки «почуття» та «ворог», «ситуація» та «битва»:

"I can choke those, but you can guess what it means to me to see a well-bred woman in the red hands of that butcher – that cigar-waving fancy gent! That is my battle, or as Lorry and you would say, That's my lookout!" /COHA: James A. Michener, Return to Paradise, 1951/.

Концептуальна метафора **СВІТ – це ВІЙНА** набуває смислового розширення: світ є місцем ведення війни:

"This world, "he mused," is a place of struggle" /COHA: Merritt Abraham, The Metal Monster, 1945/.

Концептуальна метафора **СТОСУНКИ МІЖ ЛЮДЬМИ – це ВІЙНА**: подружнє життя є війною:

"In the long war of marriage, in the battle of the friends, Francis Cleary was an open city" /COHA: Mary McCarthy, Cast a Cold Eye, 1950/.

Концептуальна метафора **ПОЛІТИКА – це ВІЙНА** набуває смислового розширення: вибори є битвою політиків між собою:

"Election battle against one another, Mr. Nixon would be able to conserve his energies for the campaign he planned to wage against the weary survivor of the Democratic convention in Los Angeles" /COHA: James Reston, Democrats' Hopes Are Buoyed; Leadership Wary, 1959/.

Концептуальна метафора **БІЗНЕС / РОБОТА – це ВІЙНА**: бізнес є протистоянням, в якому наявний антагонізм:

"Undoubtedly the antagonism of business toward OPA has muddied the water, and some of the press has been gunning for OPA's hide from the beginning" /COHA: Michael Darrock, What happened to price control? The OPA vs. The inflationary tide, 1943/.

Концептуальна метафора **КАМΠΑНІЯ ПРОТИ ЧОГОСЬ – це ВІЙНА** набуває смислових розширень: процес припинення корупції є битвою, чиновники – ворогами:

"Destroy the plant, and you cut the heart out of the drug traffic. No cops; no hopeless warfare against cunning smugglers; no battle with big-money corruption of officials" /COHA: Porges Arthur, Revenge, 1956/.

Концептуальна метафора **МЕДИЦИНА – це ВІЙНА**: лікування хвороби є атакою, де симптоми хвороби – вороги:

"We've ceased concentrating on the result of mental illnesses and learned to attack the causes" /COHA: Bloch Robert, This Crowded Earth, 1958/.

Концептуальна метафора **СПОРТ / ГРА – це ВІЙНА** мапує концептуальні ознаки референтного та корелятивного доменів: футбольний матч є битвою:

"Lorry Lundsgard went in to see Dr. Stretti today about a lame wrist – he strained it years ago in a great football battle <...>" /COHA: James A. Michener, Return to Paradise, 1951/.

Висновки та перспективи подальших досліджень. WAR / ВІЙНА належить до буттєвих телеонімічних понять, маючи у своєму семному складі набір оцінних значень. У семантиці лексеми *war* переважають негативні оцінки. У дискурсі концепт WAR / ВІЙНА набуває переосмислення шляхом мовного втілення у засобах непрямой номінації – у концептуальних метафорах, що утворюються в результаті мапування концептів одинадцяти корелятивних доменів на концепти референтного домену WAR / ВІЙНА і слугують діапазоном (range of metaphor) метафор ВІЙНИ.

У свою чергу, WAR / ВІЙНА як корелят здатен слугувати для осмислення інших референтів, утворюючи спектр метафор (scope of metaphor). До такого спектру метафор WAR / ВІЙНА належать концепти дев'яти референтних доменів. У цілому це доводить високий метафоричний потенціал мілітарної метафори в мовній картині світу американців.

Перспективою дослідження є порівняння метафоричних засобів вербального вираження концепту WAR / ВІЙНА в американській МКС та ідіодискурсі Е. Гемінгвея.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : 1990. – 136 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова // М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Бровченко І. В. Концептуальна метафора у кліше англomовного наукового тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. В. Бровченко. – Х., 2011. – 20 с.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. / Е. М. Вольф. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – Изд. 2-е, доп. – 280 с.
5. Жаботинская С. А. концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных / С. А. Жаботинская // Актуальні проблеми менталінгвістики. Збірник статей за матеріалами VII Міжнародної конференції. Черкаси, Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, 28-29 квітня 2011 р. – Черкаси : Ант, 2011. – С. 3–6.
6. Карасик В. И. Языковые ключи / В. И. Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 520 с.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
8. Шевченко И. С. Подходы к анализу концепта в современной когнитивной лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 725. – С. 192–195.
9. Kovecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kovecses. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 375 p.
10. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor /G. Lakoff // Metaphor and Thought. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P. 202–252.
11. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: Chicago University Press, 2003. – 242 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Describing Words [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://describingwords.net/adjectives-and-describing-words-to-describe-war/>
13. The Corpus of Historical American English (COHA) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://corpus.byu.edu/coha/x.asp?r1=&w=1024&h=600>